

Research Paper

Designing a Planning and Development Model for Ecotourism in the Context of Economic Security in the Border Regions of Ardabil Province

Mir Hamid Seyed Mousavi¹ , Javad Madani^{*2} , Vali Nemati³

¹ Master of Tourism, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. (hamid.mousavi7636@gmail.com)

² Assistant Professor of the Department of Public Administration and Tourism, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. (j.madani@uma.ac.ir)

³ Assistant Professor of the Department of Public Administration and Tourism, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. (v_nemati@uma.ac.ir)

© The Author(s)

publisher: University of Mazandaran

[10.22080/jtpd.2025.29774.4022](https://doi.org/10.22080/jtpd.2025.29774.4022)

Received:

August 10, 2025

Accepted:

September 10, 2025

Available online:

October 16, 2025

Keywords:

Ecotourism, Economic Security, Border Regions, Tourism Planning

Abstract

Context and Purpose: In recent years, ecotourism has emerged as a practical tool for sustainable development in border regions, aiming to promote economic empowerment and conserve natural resources. Ardabil Province, with its unique climatic and cultural features, holds significant potential for applying this model. This study aims to design a comprehensive model for ecotourism development with a focus on enhancing economic security in Ardabil's border areas. **Design/methodology/approach:** The research followed a sequential exploratory mixed-methods design. In the qualitative phase, grounded theory was used to identify key components. Data were collected through semi-structured interviews with 22 experts and analyzed using ATLAS.ti 24. In the quantitative phase, a questionnaire based on the qualitative findings was distributed among 177 participants, and data were analyzed using Spearman's correlation coefficient in SPSS 26. **Findings:** The results showed that variables such as education and capacity building, marketing, branding, technology and innovation, natural and cultural assets, and institutional networking had strong, significant correlations with enhanced economic security. In contrast, local participation and governance showed the weakest relationship. **Conclusion:** The conceptual model presents an integrated framework showing the interaction of causal, contextual, and intervening factors with strategies and outcomes. This model can effectively guide policymaking in border regions. It highlights that improving economic security requires a systemic approach, stronger soft capacities, and participatory methods. Additionally, enhancing regional branding, investing in training, and linking local producers to the tourism value chain are key to achieving sustainable development. **Originality/value:** By combining grounded theory with statistical analysis, this study offers a localized, multi-dimensional model of the ecotourism-economic security relationship in border regions, adaptable at national and international levels.

***Corresponding Author:** Javad Madani

Address: University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran.

Email: j.madani@uma.ac.ir

Tel: 09369239987

Extended Abstract

1. Introduction

In recent years, ecotourism has emerged as a multi-dimensional and strategic development approach that integrates environmental conservation, cultural preservation, and economic empowerment—particularly in marginalized and border regions. Unlike mass tourism, ecotourism emphasizes sustainability, local participation, and ecological integrity, aligning closely with the principles of inclusive and place-based development.

In the Iranian context, especially in border provinces like Ardabil, ecotourism presents a promising pathway to address economic insecurity, youth outmigration, seasonal unemployment, and infrastructural deficiencies. Ardabil's diverse climate, rich biodiversity, and unique ethnic-cultural landscape offer ideal conditions for developing ecotourism as a means of transforming vulnerable border communities into resilient and economically viable regions.

However, despite the potential, there exists a fundamental gap in localized, integrated models that connect ecotourism planning with economic security frameworks. Most existing approaches in Iran tend to address either environmental sustainability or tourism development in isolation, without acknowledging their interdependence or incorporating local socio-political dynamics—especially in border zones where governance structures and resource access are often weak or fragmented.

This study was conducted to fill this theoretical and practical gap by designing a localized, multi-dimensional, and

evidence-based model for planning and developing ecotourism with a central focus on enhancing economic security in Ardabil's border regions. The ultimate aim is to provide a strategic tool for regional policymakers, planners, and stakeholders that can guide the sustainable transformation of border economies.

2. Research Methodology

To achieve a comprehensive understanding of the complex relationship between ecotourism and economic security, the study employed a sequential exploratory mixed-methods approach combining qualitative theory building with quantitative validation. Using the grounded theory method (Strauss & Corbin approach), the study conducted semi-structured interviews with 22 experts in tourism planning, regional development, cultural heritage, and local governance. Participants were selected through purposive sampling to ensure diversity in institutional backgrounds and professional expertise. Interviews were recorded, transcribed, and analyzed using ATLAS.ti 24. Coding was done in three stages: open coding, axial coding, and selective coding. Through this process, a paradigm model was developed illustrating the interaction among causal conditions, contextual and intervening factors, strategies, and expected outcomes of ecotourism-led development. Based on the qualitative findings, a structured questionnaire was designed with 42 items covering dimensions such as infrastructure, capacity building, branding, local governance, environmental sustainability, and technological innovation. The questionnaire was distributed to 177 respondents, including tourism stakeholders, local government officials, community members, and business

owners in Ardabil's border regions. Using Spearman correlation analysis, the relationships between various dimensions and the core variable—economic security—were statistically assessed. Reliability was confirmed via Cronbach's alpha ($\alpha = 0.959$), and data normality was tested using Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk tests, confirming the need for non-parametric analysis.

3. Research Findings

The grounded theory process yielded 85 initial codes, 42 open codes, and 15 core categories. The central phenomenon identified was “Enhancing Economic Security through Ecotourism,” with causal conditions such as weak infrastructure, limited financial support, and lack of coordinated policy. Contextual conditions included strong natural and cultural assets, limited tourism services, and varying public attitudes. Intervening factors comprised cross-border dynamics, security concerns, and institutional fragmentation. Strategic responses identified in the study included developing a regional brand identity, capacity building for local tourism actors, expanding digital marketing and ICT integration, and strengthening multi-stakeholder governance networks. The expected outcomes of these strategies were increased income and employment, migration reversal and demographic stabilization, enhanced resilience to economic shocks, and strengthened local value chains.

The Spearman correlation analysis revealed strong positive relationships between economic security and several key variables, including marketing and information dissemination ($r = 0.62$), training and capacity building ($r = 0.61$), branding and identity formation ($r = 0.61$),

natural and cultural capacities ($r = 0.59$), technology and innovation ($r = 0.57$), and institutional networking ($r = 0.55$). In contrast, local governance and participatory planning ($r = 0.38$) showed the weakest correlation, indicating systemic issues in local empowerment, autonomy, and administrative coordination. This gap suggests the need for governance reforms and decentralization in tourism-related decision-making. Overall, the model demonstrates that enhancing economic security in border regions depends not just on physical investments, but on integrating “soft infrastructure” such as knowledge, local agency, networks, and branding into tourism development strategies.

4. Conclusion

This study offers a conceptual and operational model for linking ecotourism development with economic security in border regions, using Ardabil Province as a representative case. The model emphasizes a multi-level approach that incorporates infrastructure, training, technology, environmental conservation, and local engagement within a cohesive policy framework. The findings underscore that ecotourism is not merely an economic activity but a platform for resilience-building, social inclusion, and territorial integration. When supported by participatory governance, tailored marketing, and strategic partnerships, ecotourism can significantly reduce vulnerabilities in border areas and promote long-term, equitable development. This research contributes to academic literature by proposing a localized, empirically grounded planning model that bridges the gap between tourism and security studies and demonstrates the utility of mixed-

methods design in policy research. It also provides actionable insights for policymakers aiming to achieve spatial justice, decentralized development, and socioeconomic stability in frontier regions, not only within Iran but also across similar geographies globally.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

The authors contributed equally to the conceptualization and writing of the

article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

علمی پژوهشی

طراحی الگوی برنامه‌ریزی و توسعه اکوتوریسم در زمینه امنیت اقتصادی مناطق مرزی استان اردبیل

میرحمید سیدموسوی^۱ ID، جواد معدنی^{۲*} ID، ولی نعمتی^۳ ID

^۱ دانش‌آموخته کارشناسی ارشد گردشگری، گروه مدیریت دولتی و گردشگری دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (hamid.mousavi7636@gmail.com)
^۲ استادیار، گروه مدیریت دولتی و گردشگری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (j.madani@uma.ac.ir)
^۳ استادیار، گروه مدیریت دولتی و گردشگری، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. (v_nemati@uma.ac.ir)

نویسندگان ©

ناشر: دانشگاه مازندران

[10.22080/jtpd.2025.29774.4022](https://doi.org/10.22080/jtpd.2025.29774.4022)

چکیده

زمینه و هدف: اکوتوریسم در سال‌های اخیر به‌عنوان ابزاری مؤثر برای توسعه پایدار در مناطق مرزی، با اهدافی چون توانمندسازی اقتصادی و حفظ منابع طبیعی مطرح شده است. استان اردبیل با ویژگی‌های اقلیمی و فرهنگی منحصر به فرد، ظرفیت مناسبی برای بهره‌برداری از این الگو دارد. این پژوهش به طراحی مدلی جامع برای توسعه اکوتوریسم با تأکید بر امنیت اقتصادی در مناطق مرزی استان اردبیل می‌پردازد. **روش‌شناسی:** پژوهش با رویکرد آمیخته اکتشافی متوالی اجرا شد. در مرحله کیفی، از نظریه داده‌بنیاد برای شناسایی مؤلفه‌ها استفاده شد. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۲۲ نفر از خبرگان جمع‌آوری و با نرم‌افزار ATLAS.ti 24 تحلیل شد. در مرحله کمی، پرسش‌نامه‌ای بر پایه یافته‌های کیفی بین ۱۷۷ نفر توزیع و داده‌ها با ضریب همبستگی اسپیرمن در SPSS 26 تحلیل شدند. **یافته‌ها:** نتایج نشان داد متغیرهایی چون آموزش و توانمندسازی، بازاریابی و اطلاع‌رسانی، برندسازی، فناوری و نوآوری، ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی و شبکه‌سازی نهادی بیشترین ارتباط معنادار را با ارتقاء امنیت اقتصادی دارند. مشارکت و حکمرانی محلی ضعیف‌ترین رابطه را نشان داد. **نتیجه‌گیری و پیشنهادها:** مدل مفهومی ارائه شده، الگویی یکپارچه از تعامل عوامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر با راهبردها و پیامدها ارائه می‌دهد که در مناطق مرزی می‌تواند راهنمایی اثربخش برای سیاست‌گذاران باشد. این مدل نشان می‌دهد ارتقاء امنیت اقتصادی نیازمند نگاهی سیستمی، تقویت ظرفیت‌های نرم‌افزاری و بهره‌گیری از رویکردهای مشارکتی است. همچنین تقویت برند منطقه‌ای، سرمایه‌گذاری در آموزش و اتصال تولیدکننده محلی به زنجیره ارزش گردشگری از مسیرهای کلیدی دستیابی به توسعه پایدار در مناطق مرزی است. **نوآوری و اصالت:** این پژوهش با تلفیق نظریه داده‌بنیاد و تحلیل آماری، در تلاش است تا مدلی بومی‌شده و چندبعدی از تعامل اکوتوریسم و امنیت اقتصادی در مناطق مرزی ارائه دهد که قابلیت تطبیق در سطح ملی و بین‌المللی داشته باشد.

تاریخ دریافت:

۱۹ مرداد ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۹ شهریور ۱۴۰۴

تاریخ انتشار:

۲۴ مهر ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

اکوتوریسم؛ امنیت اقتصادی؛ مناطق مرزی؛ برنامه‌ریزی گردشگری

* نویسنده مسئول: جواد معدنی

آدرس: دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

ایمیل: j.madani@uma.ac.ir

تلفن: ۰۹۳۶۹۲۳۹۹۸۷

۱ مقدمه

در دهه‌های اخیر، رویکردهای نوین توسعه منطقه‌ای و اقتصادی به بهره‌برداری پایدار از ظرفیت‌های محیطی و فرهنگی معطوف شده‌اند (Seabra, 2024). یکی از رویکردهای مؤثر در این زمینه، توسعه اکوتوریسم است که با تأکید بر حفاظت منابع طبیعی، احترام به تنوع فرهنگی و مشارکت فعال جامعه محلی، می‌تواند بنیان‌های اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی را تقویت کند (Kunjuraman et al., 2022).

در سطح کلان اقتصادی، یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر شکوفایی گردشگری، وجود امنیت اقتصادی است (Sadeghi Amroabadi et al., 2014). امنیت اقتصادی به معنای دسترسی پایدار جوامع به منابع مالی برای تأمین نیازهای اساسی زندگی است (Azizi & Fatemi, 2022). چنین ساختاری، توانایی بنگاه‌های گردشگری در مقابله با شوک‌های بیرونی و بازگشت سریع به وضعیت پایدار پس از بحران‌ها را نیز دربرمی‌گیرد (Stoica, 2024).

اکوتوریسم با ارتقاء فرصت‌های اشتغال و تنوع معیشتی، می‌تواند به کاهش فقر و افزایش انسجام اجتماعی منجر شود؛ عواملی که شاخص‌های بنیادین امنیت اقتصادی محسوب می‌شوند (Nunkoo & So, 2016). اکوتوریسم با ارتقاء فرصت‌های اشتغال و افزایش تنوع معیشتی، می‌تواند به کاهش فقر و ارتقاء انسجام اجتماعی بینجامد؛ عواملی که خود به‌عنوان شاخص‌های بنیادین امنیت اقتصادی شناخته می‌شوند (Saavedra, 2025). موفقیت این رویکرد زمانی حاصل می‌شود که طراحی الگوها مبتنی بر شناخت دقیق عوامل محیطی، نهادی، اقتصادی و اجتماعی باشد (Wiratno et al., 2022).

در چارچوب سیاست‌گذاری منطقه‌ای، توسعه اکوتوریسم از طریق الگوهای جامع برنامه‌ریزی متناسب با ویژگی‌های بومی و ظرفیت‌های زیست‌محیطی، مسیر تحقق عدالت فضایی و اقتصادی را هموار می‌سازد (Omidi Najafabadi et al., 2022).

(al., 2016). افزون بر این، مدیریت کارآمد اکوتوریسم نیز نیازمند حمایت قانونی، مشارکت ذی‌نفعان و انسجام میان نهادهای محلی و ملی است (Hemmasian Ettefagh et al., 2021).

در مناطق مرزی، به‌ویژه آن‌هایی که با نرخ بالای بیکاری، مهاجرت فصلی، ناامنی اقتصادی و کمبود زیرساخت‌ها مواجه‌اند، توسعه اکوتوریسم می‌تواند به‌عنوان راهکاری پویا برای بازتعریف ساختارهای اقتصادی تلقی شود (Liu & Chamaratana, 2024). این مناطق با جاذبه‌های طبیعی، تنوع زیستی و فرهنگ‌های بومی منحصر به فرد، بستر مناسبی برای توسعه اکوتوریسم فراهم می‌کنند (Sanaeepour et al., 2021). تجارب جهانی، مانند اکوتوریسم در دره لولاب هند یا منطقه آرال ازبکستان، نشان می‌دهند که رویکردهای یکپارچه و بومی‌محور در طراحی مدل‌های اکوتوریسم، نقش مهمی در ارتقاء کیفیت زندگی و حفاظت از منابع طبیعی دارند (Majeed et al., 2025).

تفاوت‌های خاص استان اردبیل شامل موقعیت مرزی، محدودیت زیرساخت‌های گردشگری، تنوع اقلیمی و فرهنگی و چالش‌های امنیت اقتصادی، مانع اعمال مستقیم مدل‌های جهانی شده و ضرورت طراحی الگویی بومی، چندبعدی و متناسب با شرایط محلی را برجسته می‌کند (Khaliji & Ghalehteimouri, 2024). مطالعات موجود عمدتاً بر پایداری زیست‌محیطی یا مزایای اقتصادی جداگانه تمرکز کرده‌اند و وابستگی‌های پیچیده بین عوامل را نادیده گرفته‌اند (Ratynskyi et al., 2021).

مدل‌های موجود عمدتاً بر مناطق غیرمرزی یا ابعاد تک‌بعدی تمرکز دارند و کمتر به شرایط خاص مناطق مرزی ایران پرداخته‌اند. ویژگی‌هایی چون موقعیت مرزی، وابستگی اقتصادی جوامع به تجارت مرزی، آسیب‌پذیری از مهاجرت فصلی و محدودیت زیرساخت‌ها موجب می‌شود الگوهای عمومی کارآمد نباشند؛ لذا نسخه‌های غیربومی در مواجهه با بافت اجتماعی-فرهنگی و الزامات امنیت اقتصادی اردبیل ممکن است، ناکارآمد باشند.

۲ ادبیات پژوهش

۲.۱ پیشینه پژوهش

بررسی پیشینه‌های پژوهشی مرتبط با موضوع حاضر، نه تنها در تبیین مفاهیم کلیدی و چارچوب‌های نظری مؤثر واقع می‌شود، بلکه با شناسایی خلأهای دانشی و کاستی‌های مطالعات پیشین، زمینه را برای طرح پرسش‌های نوآورانه و طراحی الگوهای بومی فراهم می‌کند. مرور پژوهش‌های انجام‌شده، به‌ویژه پژوهش‌های داخلی (جدول ۱)، نشان می‌دهد که تاکنون تلاش‌های محدودی برای ترکیب مؤلفه‌های گردشگری (اکوتوریسم)، امنیت اقتصادی و توسعه مرزی به‌صورت یکپارچه صورت گرفته است. این امر، ضرورت انجام پژوهش‌های جامع‌تر و مسأله‌محور را در راستای ارتقاء سیاست‌گذاری منطقه‌ای و توسعه پایدار نمایان می‌سازد.

پرسش‌های محوری پژوهش عبارت‌اند از:

- مؤلفه‌های اصلی مؤثر بر توسعه اکوتوریسم با تأکید بر امنیت اقتصادی در مناطق مرزی اردبیل کدام‌اند؟
- این مؤلفه‌ها چگونه در قالب یک الگوی بومی و جامع سازمان‌دهی می‌شوند؟
- پیامدهای کاربردی این الگو برای سیاست‌گذاری منطقه‌ای و ارتقاء امنیت اقتصادی چیست؟

پژوهش حاضر با هدف طراحی الگوی برنامه‌ریزی و توسعه اکوتوریسم با تأکید بر امنیت اقتصادی در مناطق مرزی استان اردبیل، در پی ارائه مدلی جامع و بومی است تا خلأ نظری و کاربردی موجود را پر کرده و چارچوبی برای هدایت سیاست‌های منطقه‌ای در جهت توسعه پایدار فراهم آورد. اهمیت پژوهش در پاسخ به نیازهای محلی و ارائه الگویی کاربردی برای سایر مناطق مرزی با ویژگی‌های مشابه است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۱. بررسی اجمالی مطالعات انجام شده در زمینه گردشگری، امنیت اقتصادی و مناطق مرزی

ردیف	منبع	گردشگری	امنیت اقتصادی	مناطق مرزی	شرح مختصر تحقیق
۱	Rezaeian Najafabadi (2023)	☒	☒	☐	پژوهش به روش توصیفی- کتابخانه‌ای انجام شده و نشان می‌دهد گردشگری می‌تواند از یک سو با ایجاد اشتغال و ورود ارز به بهبود امنیت اقتصادی و اجتماعی کمک کند و از سوی دیگر با وابستگی اقتصادی، تضعیف صنایع بومی و تهاجم فرهنگی، تهدیداتی برای جوامع میزبان ایجاد نماید. نتایج این مطالعه بر ضرورت سیاست‌گذاری متوازن برای بهره‌گیری از منافع و کاهش مخاطرات گردشگری تأکید دارد.
۲	Sorkhedehe (2023)	☒	☒	☐	این پژوهش با مروری توصیفی، به بررسی جایگاه گردشگری سلامت به عنوان یکی از شاخه‌های پررونق صنعت گردشگری پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد گردشگران سلامت به مراتب بیشتر از سایر گردشگران هزینه می‌کنند و کشورهای مختلف با ارتقاء زیرساخت‌ها، بیمه، آموزش و تبلیغات در رقابتی فشرده برای جذب این نوع گردشگر قرار دارند. مطالعه حاضر بر ظرفیت ارزآوری، اشتغال‌زایی و اثرگذاری گردشگری سلامت بر امنیت اقتصادی و روابط بین‌الملل تأکید دارد.
۳	Mirshekaran et al (2021)	☒	☐	☒	این مطالعه با هدف شناسایی چالش‌ها و فرصت‌های

گردشگری در سردشت و ارائه راهکارهای راهبردی انجام شده است. نتایج نشان داد ضعف زیرساخت‌ها و تهدیدهای محیطی، مانع توسعه گردشگری در منطقه است. راهبرد تقویت زیرساخت‌ها (WO3) به عنوان اثربخش‌ترین گزینه توسعه معرفی شد. مقاله بر ضرورت برنامه‌ریزی بهینه و توزیع مجدد منابع برای کاهش آسیب‌پذیری گردشگری در مناطق مرزی تأکید دارد.					
پژوهش با هدف ارتقاء پایداری اقتصادی و امنیت اجتماعی در مناطق مرزی انجام شده و با استفاده از مصاحبه‌های عمیق و تحلیل کدگذاری سه مرحله‌ای، الگویی پارادایمی استخراج کرده است. نتایج پژوهش بر نقش راهبردهایی مانند برندسازی، بازسازی مدل کسب‌وکار و شبکه‌سازی در تقویت تاب‌آوری کسب‌وکارهای اکوتوریستی و ارتقاء رفاه محلی تأکید دارد.	✓	□	✓	Sanaeepour et al (2021)	۴
این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی اثرات گردشگری بر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مناطق مرزی پرداخته است. نتایج نشان داد مؤلفه‌های درآمدزایی و امنیت شغلی بیشترین تأثیر را در توسعه پایدار دارند، درحالی‌که سرمایه‌گذاری و مهاجرت کمترین تأثیر را داشته‌اند. پژوهش بر لزوم تقویت سرمایه‌گذاری گردشگری برای ارتقاء پایداری	✓	□	✓	Heydari et al (2020)	۵

اقتصادی در نواحی مرزی تأکید می‌کند.					
این مطالعه با بهره‌گیری از داده‌های اقتصاد کلان و شاخص‌های امنیت اقتصادی، تأثیر عواملی چون تورم، بیکاری، نرخ ارز، تولید و پول‌شویی را بر شاخص‌های گردشگری کشور بررسی کرده است. نتایج نشان داد که نوسانات اقتصادی و شاخص پول‌شویی اثر منفی معناداری بر جذب گردشگر داشته و توسعه گردشگری نیازمند تقویت امنیت اقتصادی و مقابله با عوامل مخرب مانند پول‌شویی است.	□	☑	☑	Sadeghi Amroabadi et al (2014)	۶

۲،۲ اکوتوریسم: مفاهیم و اصول

در مواجهه با بحران‌های زیست‌محیطی و چالش‌های توسعه پایدار، اکوتوریسم به‌عنوان راهبردی میان‌رشته‌ای برای پیوند حفاظت از منابع طبیعی، توسعه اقتصادی و توانمندسازی اجتماعی برجسته شده است (Jackson, 2022). این رویکرد برخاسته از چارچوب ارزش محور منابع (RBT^۱) است که منابع طبیعی و انسانی را به‌عنوان سرمایه‌های کلیدی برای توسعه اقتصادی و توانمندسازی جامعه محلی می‌شناسد. در چارچوب RBT، توانمندی‌ها و دارایی‌های محلی به منابع استراتژیک تبدیل می‌شوند که می‌توانند مزیت اقتصادی پایدار ایجاد و امنیت اقتصادی را ارتقا دهند. این دیدگاه به‌ویژه در مناطق مرزی که منابع محدود و شرایط اقتصادی شکننده است، اهمیت بالایی دارد (Larty et al., 2017).

اکوتوریسم با کاهش آثار منفی فیزیکی، اجتماعی و رفتاری و در عین حال ارتقاء آگاهی زیست‌محیطی

گردشگران، منافع اقتصادی و انگیزه‌های حفاظتی برای جوامع محلی فراهم می‌کند (Global Ecotourism Network, 2016). اصول کلیدی اکوتوریسم شامل: همگرایی با سیاست‌های حفاظتی، مشارکت فعال جامعه محلی و آموزش/تفسیر محیطی برای ارتقاء تجربه گردشگر است (Remenyik et al., 2025).

مشارکت فعال جامعه محلی به‌عنوان بازیگر هم‌ارز در برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی، تضمین می‌کند که طرح‌های اکوتوریسم فرهنگی بومی، اقتصادی مولد و زیست‌محیطی پایدار باشند (Kumar et al., 2023). تلفیق اکوتوریسم جامعه‌محور با چارچوب DPSIR^۲ امکان تحلیل سیستماتیک اثرات انسانی و محیطی را فراهم می‌کند (Sobhani et al., 2023). این چارچوب کمک می‌کند تا فشارهای اقتصادی و اجتماعی، تغییرات وضعیت منابع طبیعی، پیامدهای اقتصادی و پاسخ‌های سیاستی به‌طور شفاف در مدل توسعه اکوتوریسم منعکس شوند (Hafezi et al., 2023).

^۲ Drivers-Pressures-State-Impact-Response

^۱ Resource-Based Theory

توانایی کسب‌وکارهای گردشگری در مقابله با نوسانات و انطباق با بازار نیز شاخصی برای امنیت اقتصادی است (Stoica, 2024). تحلیل‌ها نشان داده‌اند که ثبات شغلی بیشتر، تقویت مهارت‌ها و حمایت‌های اجتماعی، فقر پولی را کاهش داده و تاب‌آوری اقتصادی جوامع مرزی را افزایش می‌دهد (Reluga et al., 2025).

۲٫۴ اکوتوریسم در مناطق مرزی

در دهه‌های اخیر، اکوتوریسم به‌عنوان ابزاری مؤثر برای ارتقاء امنیت اقتصادی در مناطق مرزی مطرح شده است. این نوع گردشگری با ایجاد فرصت‌های شغلی متنوع و بهره‌گیری از دارایی‌های طبیعی و فرهنگی، جریان‌های درآمدی پایدار و کارآفرینی محلی را تقویت می‌کند و وابستگی به صنایع ناپایدار را کاهش می‌دهد (Anisiewicz, 2021; Cusack et al., 2021). این فعالیت‌ها فرصت‌های شغلی متنوعی ایجاد می‌کنند، جریان‌های درآمدی پایدار فراهم می‌آورند و وابستگی به صنایع ناپایدار را کاهش می‌دهند. همچنین، توسعه زیرساخت‌ها و تقویت بافت اجتماعی، تاب‌آوری محلی را افزایش می‌دهد (Hussain et al., 2024).

رویکرد معیشت پایدار نیز افقی تحلیلی برای درک این تعامل فراهم می‌کند. با اتخاذ چارچوب معیشت پایدار نشان می‌دهد که اکوتوریسم سبب دارایی خانوارها را از طریق اشتغال دستمزدی و توسعه مهارت‌های مبتنی بر حفاظت غنی می‌سازد. این افزایش دارایی به تثبیت درآمد و بهبود شرایط زندگی در مناطق مرزی کمک می‌کند (Shi et al., 2022).

درنهایت، اکوتوریسم یک راهبرد یکپارچه چندبعدی است که امنیت اقتصادی، تاب‌آوری اجتماعی و توسعه پایدار را در بافت مرزی هم‌زمان تقویت می‌کند. تلفیق چارچوب‌های RBT، DPSIR و معیشت پایدار، مدل نظری پژوهش را تقویت و تحلیل عمیق‌تری از روابط علی بین اکوتوریسم و امنیت اقتصادی فراهم می‌کند. این ترکیب به

(al., 2023). علاوه‌براین، اکوتوریسم جامعه‌محور بر تصمیم‌گیری مشارکتی، ظرفیت‌سازی و حکمرانی محلی تأکید دارد؛ این عناصر برای دستیابی به اهداف حفاظتی و توسعه پایدار در مناطق حساس و مرزی مانند اردبیل ضروری‌اند. مشارکت جامعه و توانمندسازی ساختاری مسیرهایی برای کنش اکولوژیکی فراهم می‌کند و تاب‌آوری اقتصادی و اجتماعی در برابر فشارهای خارجی را افزایش می‌دهد (Ren et al., 2021).

۲٫۳ امنیت اقتصادی و مفهوم آن

امنیت اقتصادی، مفهومی بنیادین در ادبیات توسعه پایدار و یکی از مؤلفه‌های کلیدی در ساختار امنیت انسانی است (Jimenez & Roig, 2021). این مفهوم دسترسی پایدار به منابع مالی، اشتغال مناسب و ثبات اقتصادی را شامل می‌شود (Hosseini et al., 2021). بنابراین، این مفهوم با کیفیت زندگی و محافظت در برابر نوسانات اقتصادی پیوند دارد (Hacker et al., 2018). از منظری کلان، امنیت اقتصادی با حفاظت از بقا، استقلال حاکمیتی و رونق اقتصادی کشور در برابر تهدیدهایی چون اختلال در عرضه کالاهای حیاتی و وابستگی خارجی پیوند دارد (Yuzue & Sekiyama, 2025). این اهمیت در مناطق مرزی، به دلیل مشکلاتی مانند بیکاری، فقر و بی‌ثباتی اجتماعی-سیاسی، دوچندان می‌شود (Bangun et al., 2024).

از منظر RBT، امنیت اقتصادی با بهره‌برداری بهینه از منابع محلی و سرمایه انسانی به مزیت‌های پایدار اقتصادی منجر می‌شود. توانمندسازی، توسعه مهارت‌ها و حکمرانی حساس به فرهنگ تاب‌آوری در برابر شوک‌های خارجی را افزایش می‌دهد و سرمایه اجتماعی را تقویت می‌کند (Larty et al., 2017; Sobhani et al., 2023). این رویکرد نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی اکوتوریسم باید هم‌زمان به ظرفیت‌سازی جوامع و حفاظت منابع طبیعی توجه داشته باشد تا امنیت اقتصادی تقویت شود.

باشند. داده‌های گردآوری‌شده با استفاده از نرم‌افزار ATLAS.ti نسخه ۲۴ تحلیل شد. در مرحله کدگذاری باز، مفاهیم اولیه از متون مصاحبه استخراج گردید؛ در مرحله کدگذاری محوری، ارتباط میان مقوله‌ها شناسایی شد و درنهایت در مرحله کدگذاری انتخابی، مدل پارادایمی توسعه اقتصادی امنیت‌محور در مناطق مرزی تدوین گردید.

اعتبارسنجی داده‌های کیفی از طریق «کدگذاری مشترک» انجام شد. بدین منظور، پس از انجام ۱۲ مصاحبه نخست، ۵ مصاحبه به‌صورت تصادفی انتخاب و به‌طور مستقل توسط نویسندگان کدگذاری شدند. سپس، کدهای اولیه استخراج شده توسط نویسندگان مقایسه و موارد اختلاف در جلسات اجماع با رجوع به متن خام مصاحبه‌ها و بازنگری تعاریف کدها برطرف شد. درنهایت، دفترچه کدگذاری نهایی تدوین و مبنای ادامه فرآیند کدگذاری تا رسیدن به اشباع نظری قرار گرفت.

در ادامه، براساس کدهای استخراج‌شده از مرحله کیفی، یک پرسش‌نامه براساس طیف ۵ گانه لیکرت طراحی شد که شامل ابعاد و شاخص‌های مرتبط با توسعه اقتصادی در مناطق مرزی بود. پرسش‌نامه مشتمل بر ۴۲ گویه بود که براساس مقوله‌های نظریه داده‌بنیاد طراحی شد. روایی محتوایی پرسش‌نامه از طریق تطبیق با ادبیات نظری و تأیید جمعی از خبرگان دانشگاهی و سیاست‌گذاران محلی مورد بررسی قرار گرفت. در این راستا، ۷ نفر از خبرگان (۴ نفر استاد دانشگاه، ۲ نفر کارشناس و کارمند دولتی و ۱ نفر مدیر داخلی هتل) پرسش‌نامه را بازبینی کرده و اصلاحات لازم اعمال شد؛ همچنین یک پیش‌آزمون با ۳۰ نفر از جامعه آماری برای اطمینان از وضوح گویه‌ها انجام گردید. برای سنجش پایایی نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. مقدار ضریب آلفای کرونباخ در پیش‌آزمون برابر با ۰/۸۶۷ و برای کل پرسش‌نامه ۰/۹۵۹ به‌دست آمد که نشان‌دهنده انسجام درونی بسیار مطلوب و قابلیت اعتماد بالا برای ابزار مورد استفاده است. تعیین حجم نمونه نیز با استفاده از نرم‌افزار

سیاست‌گذاران امکان می‌دهد برنامه‌ریزی مؤثر و بومی‌شده برای مناطق مرزی ارائه دهند.

۳ روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با رویکردی آمیخته اکتشافی متوالی طراحی و اجرا شده است. این رویکرد ترکیبی، به پژوهشگر این امکان را می‌دهد که در مرحله نخست، از طریق گردآوری و تحلیل داده‌های کیفی، چارچوبی نظری و بومی برای موضوع پژوهش تدوین کرده و سپس در مرحله کمی، این چارچوب را با استفاده از ابزار سنجش طراحی‌شده، مورد آزمون قرار دهد. در گام نخست، از روش کیفی نظریه داده‌بنیاد به‌منظور استخراج مؤلفه‌ها، ابعاد، عوامل مؤثر و مدل مفهومی توسعه اقتصادی با تأکید بر امنیت اقتصادی در مناطق مرزی استفاده شد. رویکرد اتخاذشده در این مرحله، الگوی نظام‌مند Strauss & Corbin (1998) بود که شامل سه مرحله اصلی کدگذاری باز، محوری و انتخابی است.

جهت گردآوری داده‌ها، از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته استفاده گردید. شرکت‌کنندگان این مرحله شامل ۲۲ نفر از خبرگان دانشگاهی حوزه گردشگری، کارشناسان حوزه‌های مرتبط با توسعه منطقه‌ای، کارمندان میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع‌دستی و فعالان صنعت گردشگری بودند که با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده و تا رسیدن به اشباع نظری، روند مصاحبه ادامه یافت. معیار اصلی انتخاب، داشتن سابقه فعالیت حرفه‌ای یا پژوهشی در حوزه گردشگری و توسعه منطقه‌ای بود. برای تضمین تنوع و نمایندگی مناسب، ترکیبی متوازن از گروه‌های مختلف در نظر گرفته شد؛ ازجمله اساتید دانشگاه، کارشناسان و کارمندان دولتی، فعالان بخش خصوصی (هتل‌ها، آژانس‌های گردشگری و راهنمایان تور)، فعالان گردشگری محلی. علاوه‌براین، به توزیع جغرافیایی نیز توجه شد تا شهرستان‌های مرزی استان اردبیل (بيله‌سوار، پارس‌آباد، گرمی و اصلاندوز) و همچنین شهر گردشگری سرعین در ترکیب نمونه حضور داشته

ارتقاء امنیت اقتصادی استخراج شود. پس از انجام مصاحبه‌های نیم‌ساختاریافته و تحلیل داده‌ها در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی، مجموعه‌ای از کدها و مقولات شامل ۸۵ کد اولیه، ۵۸ کد باز و ۱۵ مقوله شناسایی شدند که در قالب مدل پارادایمی نهایی سازمان‌دهی شدند (جدول ۲). در مرحله کدگذاری باز، مفاهیم کلیدی از نقل‌و‌قول مصاحبه‌شوندگان استخراج و براساس شباهت مفهومی در قالب ۸۵ کد اولیه دسته‌بندی شدند. در مرحله کدگذاری محوری، این کدها با تجمیع و ادغام مفاهیم هم‌پوشان به ۵۸ کد باز کاهش یافت. در نهایت، در مرحله کدگذاری انتخابی، ۱۵ مقوله محوری شکل گرفت که مبنای تدوین مدل پارادایمی قرار گرفتند. اعتبار این فرآیند با توافق نویسندگان کنترل شد. در مجموع، یافته‌های این بخش، تصویری تبیینی از فرآیند شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، راهبردها و پیامد مرتبط با پدیده محوری را ترسیم می‌کند. به‌منظور وضوح بیشتر، نتایج در قالب نقشه‌های مفهومی که از نرم‌افزار ATLAS.ti استخراج شدند (شکل‌های ۱ تا ۵) ارائه و تحلیل شده‌اند.

G*Power و F-Test انجام شد. بر اساس این و با فرض مقدار متوسط برای ضریب اثر ($F^2 = 0.15$)، سطح معناداری ($\alpha = 0.05$) و توان آماری مطلوب ($1 - \beta = 0.90$)، حجم نمونه مناسب ۱۶۲ نفر برآورد گردید. در نهایت، تعداد ۱۷۷ پرسش‌نامه معتبر جمع‌آوری و تحلیل شد. در تحلیل داده‌های کمی، ابتدا به‌منظور بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها، از آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف^۱ و شاپیرو-ویلک^۲ استفاده شد. نتایج هر دو آزمون نشان داد که توزیع متغیرها از نرمال نیستند؛ لذا جهت تحلیل روابط بین متغیرها از ضریب همبستگی اسپیرمن بهره گرفته شد. تمامی تحلیل‌های آماری با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ انجام گردید.

۴ یافته‌ها و بحث

در راستای پاسخ‌گویی به سؤال‌های کیفی پژوهش، از روش‌شناسی نظریه داده‌بنیاد بهره گرفته شد تا براساس داده‌های میدانی، الگویی مفهومی و نظام‌مند برای توسعه اقتصادی منطقه‌ای با تمرکز بر

^۲ Shapiro-Wilk

^۱ Kolmogorov-Smirnov

جدول ۲. یافته‌های تحلیل داده‌های کیفی با روش نظریه داده‌بنیاد (رویکرد استراوس و کوربین)

ردیف	کد اولیه	کد باز	مقوله	دسته‌بندی در مدل
۱	جلب مشارکت بخش خصوصی	جذب سرمایه‌گذاری	ارتقاء امنیت اقتصادی	پدیده محوری
۲	بهبود محیط کسب‌وکار			
۳	حفظ جمعیت فعال	تثبیت جمعیت مرزی		
۴	جلوگیری از خالی‌شدن روستاها			
۵	توان مقابله با بحران‌ها	تقویت تاب‌آوری اقتصادی		
۶	مقاومت در برابر رکود			
۷	افزایش حس امنیت	بهبود امنیت روانی و اجتماعی		
۸	کاهش ناامیدی			
۹	تقویت اعتماد عمومی			
۱۰	توزیع عادلانه منافع	کاهش فقر و نابرابری		
۱۱	کاهش فاصله طبقاتی			
۱۲	عدالت اقتصادی در سطح محلی			
۱۳	نبود جاده مناسب	ضعف زیرساختی در منطقه	توسعه زیرساخت‌ها	شرایط علی
۱۴	کمبود اقامتگاه			
۱۵	نبود امکانات رفاهی	توسعه حمل‌ونقل		
۱۶	نبود وسایل حمل‌ونقل عمومی			
۱۷	مسیرهای سخت‌گذر			
۱۸	ضعف اینترنت و ارتباطات در مناطق هدف	زیرساخت‌های ارتباطی و مخابراتی		
۱۹	نبود دوره‌های آموزشی مرتبط با اکوتوریسم	نبود آموزش‌های تخصصی	آموزش و توانمندسازی	
۲۰	تقویت مهارت‌های شغلی بومیان	توانمندسازی جوامع محلی		
۲۱	لزوم فرهنگ‌سازی زیست‌محیطی	آموزش‌های محیط زیستی		
۲۲	نبود نقش مردم در تصمیم‌گیری‌ها	ضعف مشارکت محلی	مشارکت و حکمرانی محلی	
۲۳	بروکراسی و دخالت دولت	چالش در حکمرانی منطقه‌ای		

		مشارکت در برنامه‌ریزی گردشگری	تصمیم‌سازی مشارکتی	۲۴
		ضعف ساختار مدیریتی محلی	نبود نهاد رسمی گردشگری در منطقه	۲۵
	سیاست‌گذاری و حمایت‌ها	وجود خلأ قانونی	نبود قوانین حمایتی حوزه اکوتوریسم	۲۶
		نبود پشتیبانی مالی	کمبود منابع	۲۷
		ضعف سیاست‌گذاری پایدار	نبود حمایت دولت	۲۸
		فقدان هماهنگی بین‌بخشی	نبود برنامه‌های بلندمدت توسعه‌ای	۲۹
شرایط زمینه‌ای	خدمات گردشگری	نبود خدمات استاندارد	عدم همکاری نهادی	۳۰
			نبود راهنمای مجرب	۳۱
		نیاز به خدمات نوین	ضعف در خدمات غذایی و اقامتی	۳۲
			کمبود تنوع در خدمات	۳۳
			عدم نوآوری در ارائه تجربه گردشگری	۳۴
	ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی	خدمات محلی و بومی	ظرفیت استفاده از خدمات سنتی و بومی	۳۵
			چشم‌اندازهای طبیعی	۳۶
			تنوع زیستی	۳۷
		پتانسیل طبیعی منطقه	جاذبه‌های اکولوژیکی	۳۸
			آداب و رسوم بومی	۳۹
		تنوع فرهنگی رویدادهای فرهنگی و گردشگری	فرهنگ محلی	۴۰
			قابلیت برگزاری جشنواره‌ها و مراسم بومی	۴۱
			مقاومت فرهنگی و سوءبرداشت‌ها	۴۲
	فرهنگ‌سازی و نگرش	نگرش منفی به گردشگری	آموزش مردم محلی درباره مزایای گردشگری	۴۳
			تضاد سبک زندگی گردشگر و میزبان	۴۴
			نبود نمونه‌های موفق محلی	۴۵
شرایط مداخله‌گر	تعاملات مرزی و امنیت	ادراک ناامنی	ترس از ناامنی	۴۶
			حضور نظامی پررنگ	۴۷

		فرصت‌های ارتباط با کشورهای همسایه	۴۸
		نبود برنامه‌ریزی برای تعاملات برون‌مرزی	۴۹
		تردد غیرمجاز	۵۰
		سخت‌گیری مرزی	۵۱
		تهدیدات زیست‌محیطی	۵۲
	محیط زیست و پایداری	لزوم حفظ تنوع زیستی	۵۳
		نبود راهکار کنترل پسماند و آلودگی	۵۴
		آموزش زیست‌محیطی گردشگران و مردم	۵۵
		ضعف تعامل بین‌بخشی	۵۶
	شبکه‌سازی و همکاری	مشارکت دانشگاه‌ها در پروژه‌ها	۵۷
		ظرفیت نهادهای مردمی	۵۸
		شبکه‌سازی راهنمایان و فعالان حوزه گردشگری	۵۹
		توسعه شبکه تخصصی	۶۰
	فناوری و نوآوری	فناوری در خدمات گردشگری	۶۱
		ضعف زیرساخت دیجیتال نوآوری در معرفی ظرفیت‌ها	۶۲
		توانمندسازی فناورانه	۶۳
		آموزش مهارت‌های دیجیتال به مردم محلی	۶۴
		نبود هویت گردشگری	۶۵
راهبردها	بازاریابی و اطلاع‌رسانی	تبلیغات ضعیف	۶۶
		استفاده از فضای مجازی	۶۷
		رسانه‌های اجتماعی	۶۸
		بی‌اطلاعی گردشگران از منطقه	۶۹
		نبود بسته‌های سفر منسجم	۷۰

	برندسازی و هویت‌سازی	خلأ هویت گردشگری	ناشناخته بودن منطقه	۷۰
		استراتژی تمایز	برجسته‌سازی مزیت‌های خاص منطقه	۷۱
		روایت فرهنگی منطقه	داستان‌سرایی و بومی‌سازی محتوا	۷۲
		طراحی برند منطقه‌ای	نیاز به لوگو، رنگ، شعار و هویت بصری	۷۳
پیامد	توسعه اقتصادی منطقه‌ای	اشتغال‌زایی پایدار	ایجاد فرصت برای جوانان محلی	۷۴
			کاهش شغل‌های فصلی	۷۵
			اشتغال مرتبط با اکوتوریسم	۷۶
		بازگشت سرمایه انسانی	مهاجرت معکوس	۷۷
			حفظ نیروهای متخصص بومی	۷۸
		رشد اقتصاد خانوار	افزایش درآمد بومیان از گردشگری	۷۹
			بهبود معیشت	۸۰
			اتصال تولیدکننده به گردشگر	۸۱
		ارتقاء زنجیره ارزش محلی	حذف واسطه‌ها	۸۲
			رونق صنایع دستی	۸۳
		تنوع‌بخشی اقتصادی	تلفیق گردشگری با کشاورزی	۸۴
			کاهش وابستگی به منابع ناپایدار	۸۵

شکل ۱. نقشه مفهومی پدیده محوری ارتقاء امنیت اقتصادی در مناطق مرزی استان اردبیل براساس نظریه داده‌بنیاد

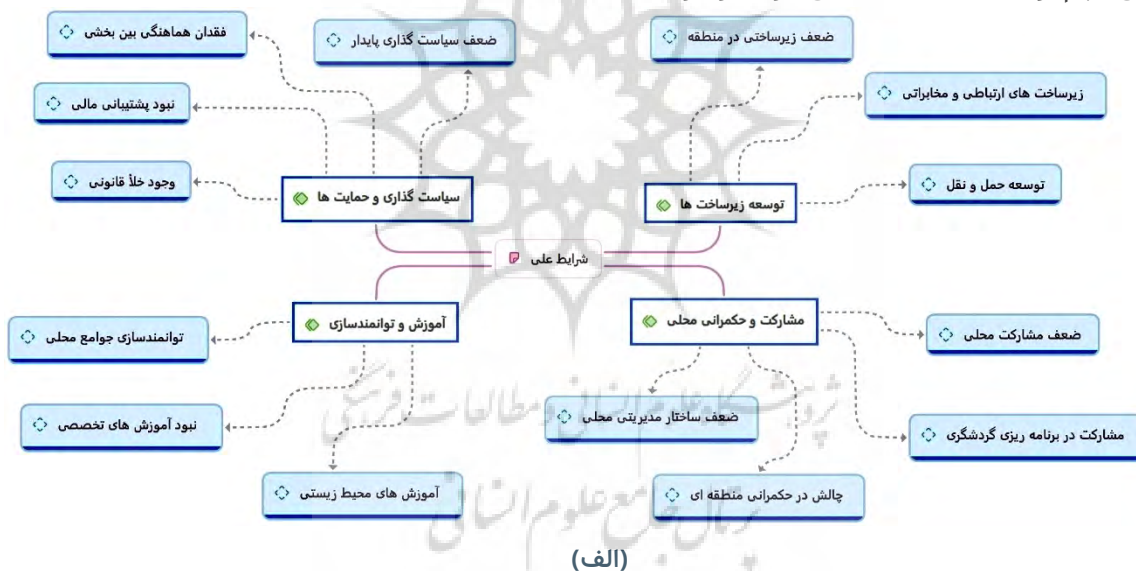

شده است. با کاهش مهاجرت، جلوگیری از خالی‌شدن روستاها و حفظ نیروهای بومی، چرخه‌ای مثبت از توسعه پایدار تقویت می‌شود. در ادامه، کاهش فقر و نابرابری از دیگر ابعاد مهم این پدیده است که با توزیع عادلانه منافع گردشگری و بهبود معیشت خانوارهای محلی پیوند دارد.

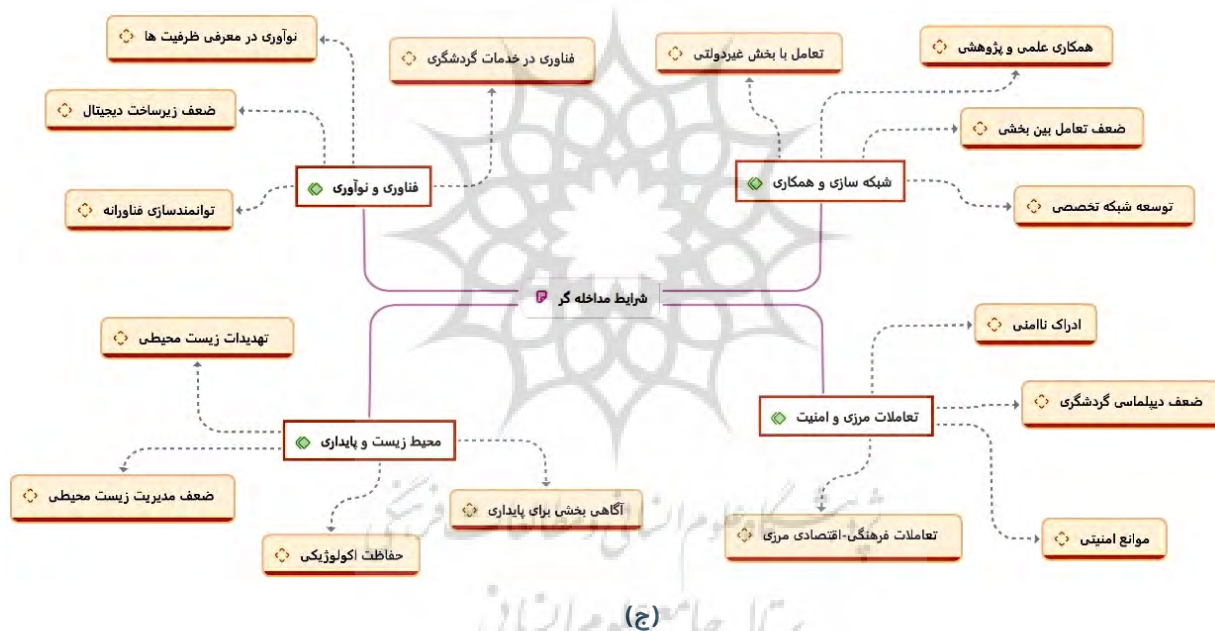
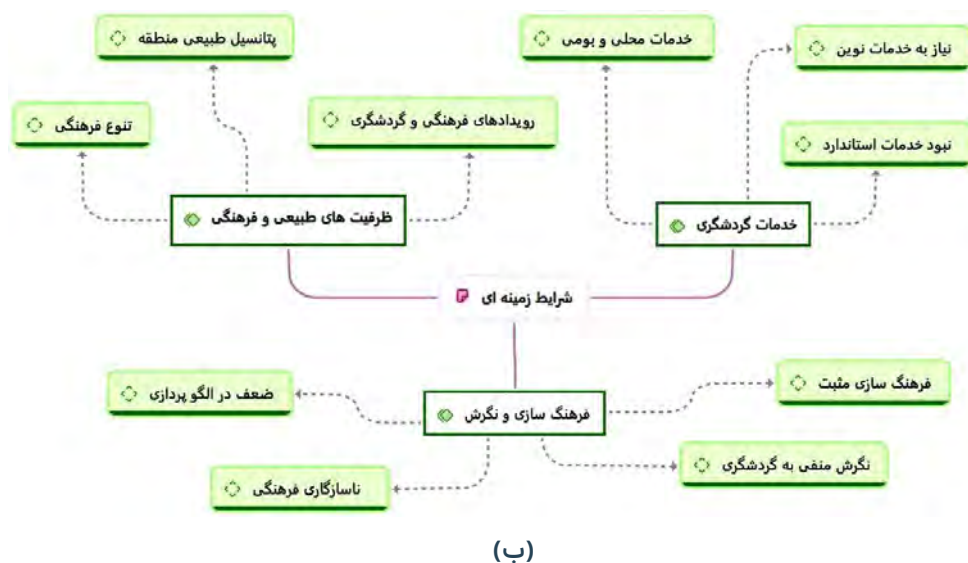
درنهایت، تقویت تاب‌آوری اقتصادی با افزایش توان جوامع در مقابله با بحران‌ها و نوسانات اقتصادی، به‌عنوان یک مؤلفه کلیدی در ثبات و پایداری منطقه‌ای شناخته شد. ترکیب این مؤلفه‌ها در قالب پدیده محوری نشان می‌دهد که توسعه اکوتوریسم در مناطق مرزی، چنانچه با رویکردی راهبردی و مشارکتی دنبال شود، می‌تواند زمینه‌ساز ارتقاء امنیت اقتصادی و درنهایت توسعه همه‌جانبه و پایدار باشد.

براساس تحلیل داده‌ها به روش نظریه داده‌بنیاد، ارتقاء امنیت اقتصادی به‌عنوان پدیده محوری پژوهش شناسایی شد. همان‌گونه که در شکل ۱ مشاهده می‌شود، این پدیده در تعامل با مجموعه‌ای از مؤلفه‌های کلیدی قرار دارد که هریک نقش معناداری در شکل‌گیری و تقویت امنیت اقتصادی در مناطق مرزی ایفا می‌کنند. ازجمله این مؤلفه‌ها می‌توان به جذب سرمایه‌گذاری اشاره کرد که بستر ایجاد فرصت‌های شغلی، رونق اقتصادی و کاهش وابستگی به منابع ناپایدار را فراهم می‌آورد. همچنین، بهبود امنیت روانی و اجتماعی که از طریق تقویت حس تعلق، کاهش ناامیدی و افزایش اعتماد عمومی، موجب ارتقاء کیفیت زندگی ساکنان مناطق مرزی می‌شود.

ثبیت جمعیت مرزی نیز به‌عنوان یکی از پیامدهای مهم ارتقاء امنیت اقتصادی در نظر گرفته

(الف)

شکل ۲. نقشه مفهومی شرایط علی، زمینه ای و مداخله گر مؤثر بر ارتقاء امنیت اقتصادی در مناطق مرزی استان اردبیل
براساس نظریه داده بنیاد

نیز مانعی برای جذب گردشگر، سرمایه گذاری و توسعه بازارهای محلی است. کمبود آموزش و توانمندسازی جوامع محلی، شامل فقدان دوره های تخصصی و محیط زیستی و برنامه ریزی ناکافی برای توانمندسازی پایدار، عامل دیگر است. چالش های مشارکت و حکمرانی محلی، مانند ضعف ساختار مدیریتی، مشارکت حداقلی و نبود مکانیزم برنامه ریزی مشارکتی، نیز مسیر توسعه اقتصادی را

براساس یافته های مصاحبه ها و تحلیل کدها، مجموعه ای از عوامل به عنوان شرایط علی مؤثر بر ارتقاء امنیت اقتصادی در مناطق مرزی شناسایی شده اند (شکل ۲-الف). ضعف سیاست گذاری و حمایت ها، شامل فقدان هماهنگی بین بخشی، نبود حمایت مالی و خلأهای قانونی، موجب ناتوانی در تدوین و اجرای سیاست های توسعه محور است. ضعف توسعه زیرساخت ها در حمل و نقل و ارتباطات

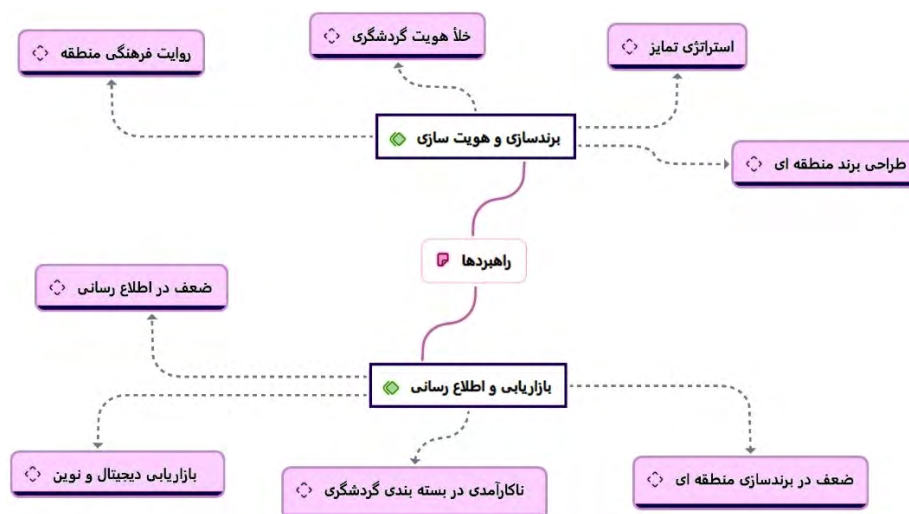
محدود می‌کنند. این عوامل، به‌عنوان شرایط علی، هم وضعیت موجود را شکل می‌دهند و هم فرصت‌هایی برای بهبود امنیت اقتصادی فراهم می‌آورند.

شرایط زمینه‌ای به‌عنوان بسترهای توسعه، نقش تعیین‌کننده‌ای در موفقیت یا ناکامی سیاست‌ها و برنامه‌های گردشگری دارند (شکل ۲-ب). یافته‌های نشان می‌دهد که این شرایط در سه سطح اصلی قابل تحلیل‌اند: ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی، خدمات گردشگری و فرهنگ‌سازی و نگرش. ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی شامل منابع زیست‌محیطی، چشم‌اندازهای بکر، تنوع زیستی و آداب‌ورسوم بومی است که در کنار برگزاری رویدادهای فرهنگی، جذابیت و تمایز مقصد را افزایش می‌دهند و پیشران توسعه‌اند. در حوزه خدمات گردشگری، ضعف در ارائه خدمات استاندارد، کمبود تنوع و نبود نوآوری از موانع اصلی است؛ تقویت خدمات بومی و تجربه‌های اصیل در چنین شرایطی می‌تواند جایگاه منطقه در اکوتوریسم را ارتقا دهد. فرهنگ‌سازی و نگرش جامعه میزبان نیز کلیدی است. نگرش‌های منفی، تضادهای فرهنگی و نبود الگوهای موفق مانع تعامل سازنده با گردشگران می‌شوند؛ آموزش، آگاهی‌بخشی و الگوسازی می‌توانند مشارکت اجتماعی را افزایش دهند. در مجموع، این شرایط زمینه‌ای زیرساخت موفقیت راهبردهای گردشگری را فراهم کرده و اثربخشی مداخلات را تضمین می‌کنند.

با توجه به شکل ۲-ج، عوامل مداخله‌گر به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر مسیر توسعه گردشگری پایدار تأثیر می‌گذارند. فناوری و نوآوری از عوامل

کلیدی‌اند؛ کمبود زیرساخت‌های دیجیتال و مهارت‌های فناورانه مانع ارتقاء کیفیت خدمات و معرفی ظرفیت‌ها می‌شود، درحالی‌که تقویت توانمندی‌های دیجیتال رشد گردشگری را تسهیل می‌کند. چالش‌های محیط‌زیست و پایداری مانند تخریب منابع طبیعی و ضعف کنترل پسماند، نیازمند مداخلات مدیریتی هم‌زمان با توسعه هستند. شبکه‌سازی نهادی و همکاری بین‌بخشی نیز مانع یا تسهیل‌کننده توسعه است؛ فقدان همکاری میان نهادهای محلی، دانشگاه‌ها و فعالان گردشگری مانع انتقال دانش می‌شود؛ لذا ایجاد شبکه‌های تخصصی می‌تواند هماهنگی و نوآوری را تقویت می‌کند.

ملاحظات امنیتی و مرزی بر ادراک گردشگران و تمایل آنان به حضور در منطقه اثر مستقیم دارد. عواملی چون موانع امنیتی، کنترل‌های مرزی سخت‌گیرانه و ضعف در دیپلماسی گردشگری، ازجمله موانعی‌اند که باید در سیاست‌گذاری‌ها لحاظ شوند تا فضا برای تعاملات برون‌مرزی و جذب گردشگر فراهم گردد. به‌طور خاص، حضور پررنگ نیروهای نظامی در مناطق مرزی و ترردهای غیرمجاز، علاوه بر ایجاد محدودیت‌های عملیاتی، بر تصویر مقصد نزد گردشگران اثر منفی می‌گذارد. مدیریت این موانع نیازمند سیاست‌های هماهنگ امنیتی - گردشگری و راهکارهایی چون افزایش شفافیت، بهبود زیرساخت‌های کنترلی و تقویت همکاری‌های مرزی است. این شرایط ساختاری می‌توانند توسعه را تسهیل یا مختل کنند و توجه یکپارچه به آن‌ها شرط لازم برای تحقق الگوی پایدار در گردشگری مناطق مرزی است.

شکل ۳. نقشه پیمادهای ارتقاء امنیت اقتصادی در مناطق مرزی استان اردبیل براساس نظریه داده بنیاد

در حوزه بازاریابی و اطلاع رسانی نیز کاستی‌هایی چون نارسایی در بازاریابی دیجیتال، اطلاع رسانی ناکافی و ضعف در بسته بندی خدمات گردشگری شناسایی شده‌اند. این موانع سبب می‌شوند ظرفیت‌های بالفعل منطقه نتوانند در فضای رقابتی گردشگری به درستی عرضه شوند. بهره‌گیری از شیوه‌های نوین بازاریابی، خصوصاً ابزارهای دیجیتال، برای معرفی جذابیت‌ها و تعامل اثربخش با بازار هدف ضروری است. نکته حائز اهمیت، پیوستگی و تعامل دوسویه این دو محور است. ضعف در هریک، کارایی دیگری را کاهش می‌دهد. به همین دلیل، اتخاذ رویکردی جامع و هم‌زمان در تقویت برند منطقه‌ای و بازاریابی هوشمند، پیش شرط تحقق توسعه موفق و پایدار گردشگری در مقیاس منطقه‌ای محسوب می‌شود.

راهبردهای شناسایی شده در نقشه مفهومی پژوهش (شکل ۳)، بر دو محور مکمل برندسازی و هویت سازی و بازاریابی و اطلاع رسانی تمرکز دارند. این دو حوزه به مثابه ستون‌های راهبردی توسعه گردشگری، نقش کلیدی در شکل دهی به تصویر ذهنی مقصد و افزایش مزیت رقابتی آن ایفا می‌کنند. برندسازی و هویت سازی ناظر بر ضرورت خلق یک روایت متمایز و منسجم از منطقه است. ضعف در شکل گیری هویت گردشگری، نبود برند مشخص و فقدان استراتژی تمایز، از جمله موانعی هستند که مانع از تثبیت جایگاه منطقه در ذهن مخاطبان می‌شوند. در مقابل، پرداختن به عناصر فرهنگی، طراحی هویت بصری و روایت بومی، می‌تواند هویتی منحصر به فرد برای مقصد خلق کرده و آن را از رقبا متمایز کند.

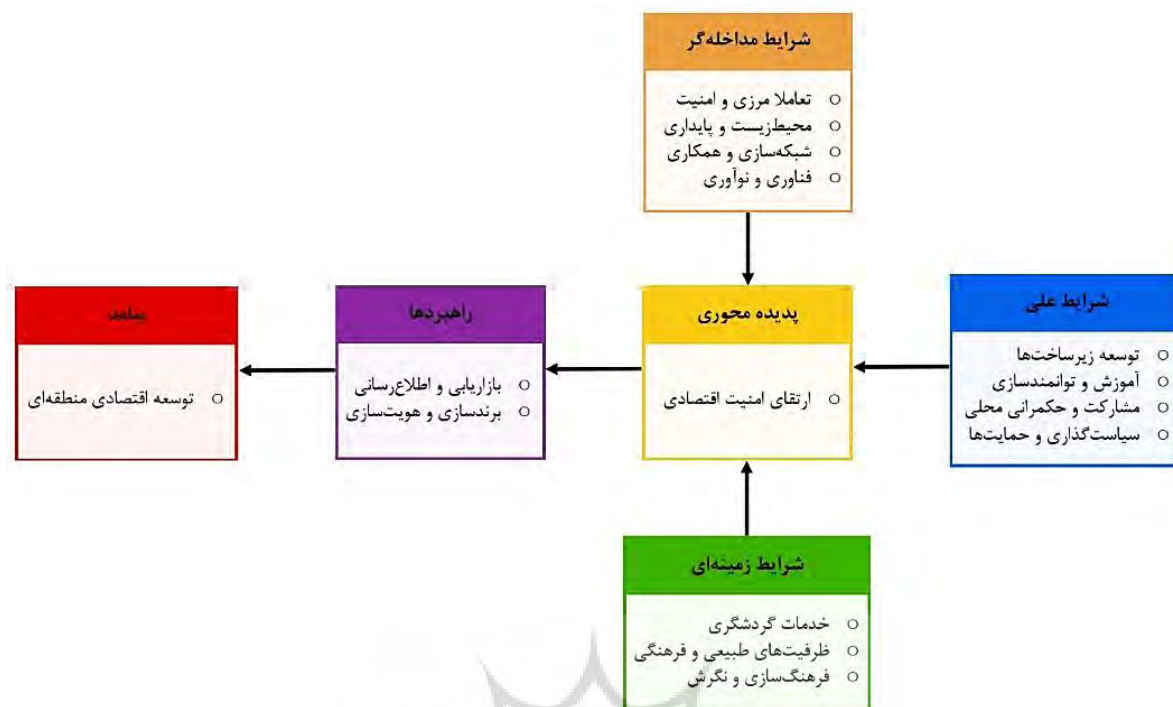

شکل ۴. نقشه مفهومی پیامد ارتقاء امنیت اقتصادی در مناطق مرزی استان اردبیل براساس نظریه داده بنیاد

مهاجران را برای بازگشت و مشارکت در فرآیندهای محلی تقویت کند. این بازگشت، چرخه‌ای مثبت در ارتقاء ظرفیت‌های بومی ایجاد می‌کند.

در ادامه، ارتقاء زنجیره ارزش محلی از طریق اتصال تولیدات بومی، خدمات محلی و گردشگری به بازارهای گسترده‌تر، موجب خلق ارزش افزوده در درون منطقه و شکل‌گیری اقتصاد درون‌زا می‌شود. این فرآیند، بستری برای اشتغال‌زایی پایدار فراهم کرده و به کیفیت و پایداری فرصت‌های شغلی می‌افزاید. در مجموع، توسعه اقتصادی منطقه‌ای، نه صرفاً به‌عنوان یک خروجی اقتصادی، بلکه به‌عنوان پیش‌شرایح برای تحقق توزیع عادلانه منافع، مهاجرت معکوس، پایداری اجتماعی و زیست‌محیطی در نظر گرفته شده است. دستیابی به چنین هدفی مستلزم طراحی راهبردهای هماهنگ و مشارکتی میان بازیگران محلی و غیرمحلی است.

نقشه مفهومی ارائه‌شده در شکل ۴، پیامدهای چندبعدی و زنجیروار توسعه اقتصادی منطقه‌ای را تبیین می‌کند. در این چارچوب، توسعه اقتصادی به‌عنوان پیامد کلان سیاست‌ها و اقدامات هم‌افزا در حوزه‌هایی نظیر گردشگری، فناوری، برندینگ و پایداری، بستری برای تحول ساختاری در مقیاس محلی فراهم می‌کند. یکی از نخستین آثار این تحول، رشد اقتصاد خانوار است که به‌واسطه ارتقاء سطح درآمد، بهبود معیشت و افزایش رفاه ساکنان منطقه، زمینه‌ساز تقویت سرمایه اجتماعی و پایداری جمعیتی می‌شود. هم‌زمان، تنوع‌بخشی به ساختار اقتصادی با کاهش وابستگی به تک‌محصولی بودن درآمد، نقش مؤثری در ارتقاء تاب‌آوری در برابر بحران‌ها ایفا می‌کند. بازگشت سرمایه انسانی نیز به‌عنوان پیامدی بلندمدت، زمانی محقق می‌شود که فرصت‌های شغلی، امکانات رفاهی و چشم‌انداز توسعه‌ای منطقه، انگیزه

شکل ۵. مدل پارادایمی توسعه اقتصادی منطقه‌ای با تمرکز بر ارتقاء امنیت اقتصادی

ارتباطات بین متغیرها انتخاب شد. جدول همبستگی اسپیرمن، شدت و معناداری روابط میان متغیرها را مشخص کرده و تصویر روشنی از نحوه تعامل میان عوامل مؤثر بر امنیت اقتصادی ارائه می‌دهد.

در این تحلیل، پدیده محوری یعنی «ارتقاء امنیت اقتصادی» به عنوان متغیر وابسته در نظر گرفته شده و سایر مؤلفه‌ها به عنوان متغیرهای مستقل تحلیل شدند. لازم به ذکر است که توسعه اقتصادی منطقه‌ای، اگرچه یکی از مفاهیم کلیدی در مدل مفهومی پژوهش محسوب می‌شود، اما در این بخش از تحلیل لحاظ نگردید؛ زیرا نقش آن به عنوان پیامد نهایی مدل پارادایمی مدنظر بوده است. در ادامه، یافته‌های به دست آمده از جدول همبستگی با جزئیات کامل تحلیل شده و به روابط معنادار میان مؤلفه‌ها پرداخته خواهد شد.

در نهایت، در مدل پارادایمی (شکل ۵) که بر مبنای نظریه داده‌بنیاد تدوین شده، ارتقاء امنیت اقتصادی به عنوان پدیده محوری، محور تعامل و پیوند میان مجموعه‌ای از شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی قرار گرفته است. این مدل با ساختاری نظام‌مند، منطق درونی پدیده را در بستری پویا و چندسطحی تبیین می‌کند. این مدل می‌تواند چارچوبی تحلیلی برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان محلی فراهم می‌سازد تا با اتکا به شواهد میدانی و منطق درونی پدیده، تصمیم‌گیری‌های اثربخش‌تری اتخاذ کنند.

به منظور بررسی روابط میان ابعاد مختلف توسعه منطقه‌ای و نقش آن‌ها در ارتقاء امنیت اقتصادی، از آزمون همبستگی اسپیرمن استفاده شد. با توجه به نرمال نبودن توزیع داده‌ها، این آزمون غیرپارامتریک به عنوان ابزار مناسب جهت تحلیل

جدول ۳. نتایج آزمون نرمال بودن توزیع داده‌ها (آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف و شاپیرو-ویلک)

مقوله	آماره کولموگروف-اسمیرنوف	سطح معناداری (Sig)	آماره شاپیرو-ویلک	سطح معناداری (Sig)
ارتقاء امنیت اقتصادی	۰/۲۰۳	۰/۰۰۰	۰/۸۶۵	۰/۰۰۰
توسعه زیرساخت‌ها	۰/۲۰۵	۰/۰۰۰	۰/۸۸۷	۰/۰۰۰
آموزش و توانمندسازی	۰/۲۰۱	۰/۰۰۰	۰/۸۹۶	۰/۰۰۰
مشارکت و حکمرانی محلی	۰/۱۵۶	۰/۰۰۰	۰/۹۳۵	۰/۰۰۰
سیاست‌گذاری و حمایت‌ها	۰/۱۷۲	۰/۰۰۰	۰/۹۱۶	۰/۰۰۰
خدمات گردشگری	۰/۱۸۶	۰/۰۰۰	۰/۸۹۶	۰/۰۰۰
ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی	۰/۱۹۱	۰/۰۰۰	۰/۹۰۵	۰/۰۰۰
فرهنگ‌سازی و نگرش	۰/۱۷۶	۰/۰۰۰	۰/۹۳۳	۰/۰۰۰
تعاملات مرزی و امنیت	۰/۱۷۵	۰/۰۰۰	۰/۹۳۰	۰/۰۰۰
محیط زیست و پایداری	۰/۱۷۰	۰/۰۰۰	۰/۹۳۵	۰/۰۰۰
شبکه‌سازی و همکاری	۰/۲۱۶	۰/۰۰۰	۰/۹۰۱	۰/۰۰۰
فناوری و نوآوری	۰/۱۷۹	۰/۰۰۰	۰/۹۰۵	۰/۰۰۰
بازاریابی و اطلاع‌رسانی	۰/۱۸۹	۰/۰۰۰	۰/۸۹۵	۰/۰۰۰
برندسازی و هویت‌سازی	۰/۱۹۲	۰/۰۰۰	۰/۸۷۱	۰/۰۰۰

معناداری (Sig) کمتر از ۰/۰۵ هستند. در نتیجه، با توجه به نقض فرض نرمال بودن داده‌ها، استفاده از روش‌های آماری ناپارامتریک نظیر همبستگی اسپیرمن برای تحلیل‌های بعدی پژوهش مناسب تشخیص داده شد.

پیش از اجرای تحلیل‌های آماری پیشرفته، آزمون نرمال بودن توزیع داده‌ها به‌عنوان یکی از الزامات اساسی مورد بررسی قرار گرفت. بدین منظور، از دو آزمون آماری کولموگروف-اسمیرنوف و شاپیرو-ویلک استفاده شد. نتایج حاصل از هر دو آزمون بیان‌گر آن بود که تمامی متغیرهای پژوهش دارای مقادیر سطح

جدول ۴. یافته‌های ماتریس همبستگی اسپیرمن بین مؤلفه‌های کلیدی توسعه گردشگری پایدار در مناطق مرزی

مقوله	ارتقاء امنیت اقتصادی	توسعه زیرساخت‌ها	آموزش و توانمندسازی	مشارکت و حکمرانی محلی	سیاست‌گذاری و حمایت‌ها	خدمات گردشگری	ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی	فرهنگ‌سازی و نگرش	تعاملات مرزی و امنیت	محیط زیست و پایداری	شبکه‌سازی و همکاری	فناوری و نوآوری	بازاریابی و اطلاع‌رسانی	برندسازی و هویت‌سازی
ارتقاء امنیت اقتصادی	۱	۰/۵۵	۰/۶۱	۰/۳۸	۰/۵۲	۰/۵۲	۰/۵۹	۰/۵۱	۰/۵۵	۰/۴۹	۰/۵۵	۰/۵۷	۰/۶۲	۰/۶۱
توسعه زیرساخت‌ها	۰/۵۵	۱	۰/۵۱	۰/۴۰	۰/۴۴	۰/۵۰	۰/۴۸	۰/۴۴	۰/۴۶	۰/۴۶	۰/۵۱	۰/۴۰	۰/۵۲	۰/۴۸
آموزش و توانمندسازی	۰/۶۱	۰/۵۱	۱	۰/۴۶	۰/۶۳	۰/۵۴	۰/۶۴	۰/۶۲	۰/۶۹	۰/۶۱	۰/۶۶	۰/۶۹	۰/۵۶	۰/۶۴
مشارکت و حکمرانی محلی	۰/۳۸	۰/۴۰	۰/۴۶	۱	۰/۳۷	۰/۵۰	۰/۳۵	۰/۵۲	۰/۳۸	۰/۲۹	۰/۴۳	۰/۳۱	۰/۳۹	۰/۳۵
سیاست‌گذاری و حمایت‌ها	۰/۵۲	۰/۴۴	۰/۶۳	۰/۳۷	۱	۰/۵۵	۰/۷۴	۰/۵۵	۰/۷۷	۰/۶۶	۰/۵۸	۰/۶۷	۰/۶۱	۰/۶۳
خدمات گردشگری	۰/۵۲	۰/۵۰	۰/۵۴	۰/۵۰	۰/۵۵	۱	۰/۵۶	۰/۵۳	۰/۵۹	۰/۴۸	۰/۵۵	۰/۵۸	۰/۶۳	۰/۵۷
ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی	۰/۵۹	۰/۴۸	۰/۶۴	۰/۳۵	۰/۷۴	۰/۵۶	۱	۰/۵۷	۰/۷۵	۰/۶۷	۰/۶۸	۰/۶۹	۰/۷۰	۰/۷۰
فرهنگ‌سازی و نگرش	۰/۵۱	۰/۴۴	۰/۶۲	۰/۵۲	۰/۵۵	۰/۵۳	۰/۵۷	۱	۰/۵۴	۰/۵۹	۰/۶۴	۰/۵۳	۰/۵۳	۰/۴۹
تعاملات مرزی و امنیت	۰/۵۵	۰/۴۶	۰/۶۹	۰/۳۸	۰/۷۷	۰/۵۹	۰/۷۵	۰/۵۴	۱	۰/۶۵	۰/۶۰	۰/۷۰	۰/۷۱	۰/۶۸
محیط زیست و پایداری	۰/۴۹	۰/۴۶	۰/۶۱	۰/۲۹	۰/۶۶	۰/۴۸	۰/۶۷	۰/۵۹	۰/۶۵	۱	۰/۵۷	۰/۵۵	۰/۵۸	۰/۴۸
شبکه‌سازی و همکاری	۰/۵۵	۰/۵۱	۰/۶۶	۰/۴۳	۰/۵۸	۰/۵۵	۰/۶۸	۰/۶۴	۰/۶۰	۰/۵۷	۱	۰/۵۹	۰/۶۳	۰/۶۲
فناوری و نوآوری	۰/۵۷	۰/۴۰	۰/۶۹	۰/۳۱	۰/۶۷	۰/۵۸	۰/۶۹	۰/۵۳	۰/۷۰	۰/۵۵	۰/۵۹	۱	۰/۶۴	۰/۷۰
بازاریابی و اطلاع‌رسانی	۰/۶۲	۰/۵۲	۰/۵۶	۰/۳۹	۰/۶۱	۰/۶۳	۰/۷۰	۰/۵۳	۰/۷۱	۰/۵۸	۰/۶۳	۰/۶۴	۱	۰/۷۱
برندسازی و هویت‌سازی	۰/۶۱	۰/۴۸	۰/۶۴	۰/۳۵	۰/۶۳	۰/۵۷	۰/۷۰	۰/۴۹	۰/۶۸	۰/۴۸	۰/۶۲	۰/۷۰	۰/۷۱	۱

نتایج نشان داد که کلیه ضرایب همبستگی در سطح معناداری تأیید شدند. یک‌دستی حجم نمونه در تمامی سنجش‌ها ($N = 177$) اعتبار آماری نتایج را ارتقا داده و امکان تعمیم‌پذیری آن‌ها را افزایش می‌دهد. افزون بر این، مثبت بودن تمامی ضرایب

نتایج حاصل از تحلیل همبستگی اسپیرمن بر اساس داده‌های ۱۷۷ پرسش‌نامه تکمیل‌شده، حاکی از وجود روابط مثبت و معنادار آماری میان ارتقاء امنیت اقتصادی و سایر مؤلفه‌های مدل مفهومی پژوهش در بستر مناطق مرزی استان اردبیل است.

اقتصادی دارند. درواقع، توسعه گردشگری پایدار در مرزهای استان اردبیل نیازمند حمایت‌های مستقیم و غیرمستقیم دولتی، بهبود کیفیت خدمات و ارتقاء سطح آگاهی عمومی نسبت به مزایای گردشگری در افزایش امنیت و رفاه اقتصادی است.

بااین‌حال، تحلیل‌ها نشان داد که مؤلفه مشارکت و حکمرانی محلی (۰/۳۸) پایین‌ترین سطح همبستگی با امنیت اقتصادی را دارد. این مسأله می‌تواند حاکی از وجود چالش‌هایی در زمینه مشارکت واقعی جوامع محلی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرایی باشد. به نظر می‌رسد نهادهای محلی در استان اردبیل هنوز در جایگاه مناسبی از لحاظ قدرت و اختیارات برای ایفای نقش مؤثر در توسعه گردشگری پایدار قرار ندارند. این موضوع هشدار برای سیاست‌گذاران است تا سازوکارهای مشارکتی را بازبینی و نهادهای محلی را تقویت کنند.

به‌طورکلی، این تحلیل نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در مناطق مرزی استان اردبیل اگر به‌صورت هدفمند، مبتنی بر ظرفیت‌های محلی و با نگاهی سیستمی دنبال شود، می‌تواند نه تنها به رشد اقتصادی منطقه‌ای منجر شود، بلکه در ارتقاء تاب‌آوری و امنیت اقتصادی نیز نقشی محوری ایفا کند.

۵ نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی الگوی راهبردی برای توسعه اکوتوریسم در مناطق مرزی استان اردبیل با تأکید بر ارتقاء امنیت اقتصادی، با رویکرد آمیخته، تصویری جامع از عوامل مؤثر بر امنیت اقتصادی ارائه داد. در بخش کیفی، با استفاده از نظریه داده‌بنیاد، پدیده «ارتقاء امنیت اقتصادی» به‌عنوان هسته مرکزی مدل شناسایی شد؛ پدیده‌ای که در بستر شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردی و پیامدی شکل گرفته و توسعه اقتصاد منطقه‌ای را به‌عنوان پیامد کلان دنبال می‌کند. تحلیل داده‌های کیفی ضعف سیاست‌گذاری پایدار، کمبود

همبستگی نشان‌دهنده وجود نوعی هم‌افزایی و تعامل سازنده میان مؤلفه‌هاست؛ به‌گونه‌ای که تقویت هریک از این مؤلفه‌ها می‌تواند به‌طور هم‌زمان موجب ارتقاء سایر ابعاد و درنهایت تقویت امنیت اقتصادی در نواحی مرزی شود.

در گام نخست، یافته‌ها حاکی از آن است که مؤلفه‌های دانشی، فناوری‌محور و فرهنگی، بیشترین ارتباط را با ارتقاء امنیت اقتصادی دارند. بازاریابی و اطلاع‌رسانی (۰/۶۲)، آموزش و توانمندسازی (۰/۶۱) و برندسازی و هویت‌سازی (۰/۶۱) در صدر مؤلفه‌هایی قرار دارند که بیشترین همبستگی مثبت را با امنیت اقتصادی دارند. این موضوع نشان‌دهنده اهمیت بالای ارتقاء سواد گردشگری، توانمندسازی جوامع محلی، شکل‌دهی به برند منطقه‌ای و اطلاع‌رسانی هدفمند در جهت افزایش ثبات اقتصادی در نواحی مرزی استان اردبیل است. به‌عبارتی، ابزارهای نرم‌افزاری و شناختی در کنار سیاست‌گذاری‌های هوشمندانه، بستر مناسبی برای شکل‌گیری اقتصاد مقاوم و باثبات ایجاد می‌کنند.

در ادامه، مؤلفه‌هایی نظیر ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی (۰/۵۹)، فناوری و نوآوری (۰/۵۷) و شبکه‌سازی و همکاری (۰/۵۵) نیز از همبستگی بالایی با ارتقاء امنیت اقتصادی برخوردار بودند. این یافته‌ها دلالت بر آن دارند که ظرفیت‌های بومی، خلاقیت فناورانه، و تعاملات نهادی و فرامنطقه‌ای نقش جدی در کاهش آسیب‌پذیری اقتصادی و افزایش تاب‌آوری معیشت‌های محلی دارند. در مناطق مرزی اردبیل که با ویژگی‌های اکولوژیکی خاص و فرهنگ‌های بومی متنوعی روبه‌روست، بهره‌گیری هوشمندانه از این ظرفیت‌ها می‌تواند در راستای ایجاد امنیت پایدار، نقش کلیدی ایفا کند.

از سوی دیگر، مؤلفه‌های نهادی و ساختاری همچون سیاست‌گذاری و حمایت‌ها (۰/۵۲)، خدمات گردشگری (۰/۵۲) و فرهنگ‌سازی و نگرش (۰/۵۱) نیز ارتباط معناداری با امنیت اقتصادی دارند. این مسأله نشان می‌دهد که سیاست‌های دولتی و ساختارهای حاکمیتی همچنان نقش مهمی در تثبیت فضاهای

نکته قابل تأمل آنکه، مؤلفه مشارکت و حکمرانی محلی ($r=0.38$) پایین‌ترین میزان همبستگی را با امنیت اقتصادی داشت. این امر بیان‌گر شکاف موجود میان ظرفیت‌های بالقوه نهادهای محلی و نقش بالفعل آن‌ها در فرآیند تصمیم‌سازی و توسعه گردشگری است. این یافته در تضاد نسبی با مطالعاتی است که حکمرانی محلی را موتور محرک توسعه معرفی کرده‌اند و نشان می‌دهد که در بستر ایران و به‌ویژه استان اردبیل، تمرکزگرایی ساختاری و ضعف اختیارات محلی مانع بهره‌گیری کامل از ظرفیت حکمرانی بومی شده است. همچنین بی‌اعتمادی اجتماعی و غلبه الگوهای معیشتی سنتی، مشارکت فعال جامعه محلی را محدود کرده است. تقویت حکمرانی محلی نیازمند تفویض اختیار بیشتر، ایجاد سازوکارهای اعتمادساز و آموزش رهبران محلی است.

بحث درباره یافته‌ها نشان می‌دهد که تحلیل جداگانه و تلفیقی کیفی و کمی، تصویر دقیق‌تری از نقش هریک از عوامل در تقویت امنیت اقتصادی ارائه می‌دهد. این تحلیل امکان شناسایی نقاط قوت و ضعف و اولویت‌بندی مداخلات سیاستی و مدیریتی را فراهم کرده است. تحلیل تفاوت بستر ایران و مخصوصاً استان اردبیل با نمونه‌های جهانی نشان می‌دهد که ویژگی‌های خاص جغرافیایی، فرهنگی، نهادی و اقتصادی استان اردبیل، استفاده از مدل‌های نسخه‌برداری‌شده جهانی را ناکافی می‌سازد و ضرورت طراحی مدل بومی‌شده برای شرایط محلی را برجسته می‌کند (Khaliji & Ghalehtemouri, 2024).

در جمع‌بندی، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه گردشگری در مناطق مرزی استان اردبیل، چنانچه با نگاهی سیستمی، بر پایه ظرفیت‌های محلی و در چارچوب حکمرانی چندبازیگره پیاده‌سازی شود، می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مؤثر در تحقق توسعه پایدار، تثبیت جمعیت، ارتقاء کیفیت زندگی، افزایش تاب‌آوری اقتصادی و شکل‌گیری انسجام اجتماعی عمل کند. افزون بر این، نتایج پژوهش

زیرساخت‌های فیزیکی و فناورانه، ناتوانی در توانمندسازی محلی و ناکارآمدی حکمرانی را موانع توسعه گردشگری پایدار دانست. در مقابل، ظرفیت‌های بومی، منابع طبیعی و فرهنگی، تعاملات مرزی و برندسازی منطقه‌ای فرصت‌های کلیدی شناسایی شدند.

مدل مفهومی تدوین‌شده الگویی یکپارچه از تعامل عوامل مؤثر بر امنیت اقتصادی ارائه می‌دهد که می‌تواند برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان به‌عنوان نقشه راه عمل کند. یافته‌های پژوهش در مقایسه با مطالعات پیشین نظیر Anisiewicz (2021) و Heydari et al (2020) که بر نقش صرف زیرساخت‌ها تأکید داشتند، نشان داد که نگاه تک‌بعدی کافی نبوده و باید مجموعه‌ای از عوامل نرم‌افزاری (آموزش، برندینگ، بازاریابی)، سخت‌افزاری (زیرساخت‌ها) و نهادی (حکمرانی مشارکتی) هم‌زمان عمل کنند. برخلاف پژوهش‌هایی که توسعه گردشگری را وابسته به سرمایه‌گذاری فیزیکی دانسته‌اند، نتایج حاضر بیان‌گر اهمیت مؤلفه‌های دانشی و هویتی در تقویت امنیت اقتصادی است. در بخش کمی، یافته‌ها با استفاده از آزمون اسپیرمن و تحلیل ۱۷۷ پرسش‌نامه، وجود روابط مثبت و معنادار میان اغلب مؤلفه‌ها و ارتقاء امنیت اقتصادی را نشان داد. همانند نتایج کیفی، مؤلفه‌های نرم‌افزاری شامل بازاریابی و اطلاع‌رسانی ($r=0.62$)، آموزش ($r=0.61$) و برندسازی ($r=0.61$) بالاترین همبستگی‌ها را داشتند که با Hafezi et al (2023) همخوانی دارد، اما پژوهش حاضر با تمرکز بر مناطق مرزی و امنیت اقتصادی، بُعدی نوین به ادبیات افزود. همچنین ظرفیت‌های طبیعی و فرهنگی ($r=0.59$)، فناوری و نوآوری ($r=0.57$) و شبکه‌سازی ($r=0.55$) پیشران‌های مهمی در تحقق اقتصاد پایدار ارزیابی شدند. سیاست‌گذاری و حمایت‌ها ($r=0.52$)، خدمات گردشگری ($r=0.52$) و فرهنگ‌سازی و نگرش ($r=0.51$) نیز نقش نهادهای حاکمیتی، کیفیت خدمات و جامعه میزبان را نشان دادند.

داده‌های میدانی در مناطق مرزی به دلیل شرایط جغرافیایی و امنیتی و محدودیت در تعمیم نتایج کمی به سایر استان‌های مرزی محدودیت‌هایی وجود دارد. افزون بر این، چالش‌هایی همچون کمبود منابع مالی، دشواری در جلب همکاری نهادهای محلی و بروکراسی‌های اداری متناسب با شرایط خاص مناطق مرزی بر اجرای پژوهش اثرگذار بوده است. یافته‌ها بر ویژگی‌های جغرافیایی، فرهنگی و نهادی استان اردبیل استوار است؛ بنابراین تعمیم آن به دیگر مناطق نیازمند احتیاط است. باین‌حال، مدل ارائه‌شده، قابلیت آزمون و اعتبارسنجی در سایر استان‌های مرزی را داشته و می‌تواند مبنای پژوهش‌های تطبیقی و مقایسه‌ای در سطح ملی و بین‌المللی قرار گیرد تا میزان تعمیم‌پذیری و نقاط قوت و ضعف الگو در شرایط گوناگون بررسی شود.

حامی مالی

بنا به اظهار نویسنده مسؤول، این مقاله حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

سهم نویسندگان در نگارش مقاله برابر بوده است.

تضاد منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که هیچ تضاد منافی در رابطه با نویسندگی و یا انتشار این مقاله ندارند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه افراد، به دلیل مشاوره و راهنمایی علمی و مشارکتشان در این مقاله تشکر و قدردانی می‌کنند.

نشان داد که ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی خاص استان اردبیل شامل تنوع قومی و زبانی، پیوندهای اجتماعی مبتنی بر اعتماد قومی، و الگوهای معیشتی سنتی مانند کشاورزی و دامداری نقشی تعیین‌کننده در بومی‌سازی مدل داشته و ضرورت توجه سیاست‌گذاران را به این عوامل برجسته می‌سازد. نوآوری این پژوهش در ترکیب دیدگاه‌های کیفی و کمی برای ارائه یک مدل پارادایمی بومی‌سازی‌شده است که می‌تواند مبنای سیاست‌گذاری متوازن بین توسعه اقتصادی و امنیت مرزی قرار گیرد. این الگو، ضمن تأمین امنیت اقتصادی، زمینه‌ساز شکل‌گیری اقتصاد درون‌زا و رقابت‌پذیر در نواحی مرزی خواهد بود.

پیشنهادها شامل تدوین برنامه‌های آموزشی برای جوامع مرزی، برگزاری کارگاه‌های مهارتی جهت توانمندسازی محلی و اجرای طرح‌های برندسازی منطقه‌ای برای تقویت هویت و جذب گردشگر است. این اقدامات قابلیت اجرا توسط نهادهای محلی و سازمان‌های توسعه‌ای را دارند. برای تحقیقات آینده نیز آزمون مدل در سایر استان‌های مرزی، بررسی قابلیت تعمیم و ارزیابی راهبردهای مشابه در سطح بین‌المللی توصیه می‌شود. همچنین استفاده از روش‌های تحلیلی پیشرفته مانند رگرسیون چندگانه، تحلیل مسیر و معادلات ساختاری می‌تواند به بهبود مدل و بومی‌سازی سیاست‌های توسعه‌ای کمک کند.

ازجمله محدودیت‌های این پژوهش نیز می‌توان به دسترسی محدود به برخی از خبرگان محلی در مراحل کیفی، محدودیت زمانی برای جمع‌آوری

منابع

- Anisiewicz, R. (2021). Conditions for development of the entrepreneurial eco-system in tourism in the border area of the European union: the example of the tri-border area of Poland-Belarus-Ukraine. *Sustainability*, 13(24), 13595. <https://doi.org/10.3390/su132413595>
- Azizi, M., & Fatemi, M. (2022). The place of economic security in the constitution of the Islamic Republic of Iran. *Iranian Policy Studies (formerly Sepehr-e-Siasat)*, 9(32), 7-32. <https://doi.org/10.22034/sej.2021.1927935.1327> [In Persian].
- Bangun, B. H., Kinanti, F. M., & Darajati, M. R. (2024). Economic Security in Border Areas: The Fulfillment of Community Welfare. *Lampung Journal of International Law*, 6(2), 69-82. <https://doi.org/10.25041/la-jil.v6i2.3355>
- Cusack, C., Sethi, S. A., Rice, A. N., Warren, J. D., Fujita, R., Ingles, J., ... & Mesa, S. V. (2021). Marine ecotourism for small pelagics as a source of alternative income generating activities to fisheries in a tropical community. *Biological Conservation*, 261, 109242. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2021.109242>
- Global Ecotourism Network. (2016). Definition and Key Concepts. <https://www.globalecotourismnetwork.org/definition-and-key-concepts/>
- Hacker, J. S., Stiglitz, J. E., Fitoussi, J. P., & Durand, M. (2018). Economic security. *For good measure: Advancing research on well-being metrics beyond GDP*, 203-240. Available at: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/11/for-good-measure_g1g98ae4/9789264307278-en.pdf
- Hafezi, F., Bijani, M., Gholamrezai, S., Savari, M., & Panzer-Krause, S. (2023). Towards sustainable community-based ecotourism: A qualitative content analysis. *Science of The Total Environment*, 891, 164411. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2023.164411>
- Hemmasian Ettefagh, S., Kalantari, H. and Mirehei, M. (2021). Evaluation of Urban Ecological Textures Management Case Study: District 9 of Isfahan. *Sustainable city*, 4(2), 41-56. <https://doi.org/10.22034/jsc.2021.278415.1435> [In Persian].
- Heydari, M., Barzegar, S., & Elahi Choran, M. (2020). Analysis of Tourism Investment in Coastal Border Areas with Sustainable Development Approach (Case Study: Chalous City). *Journal of Border Science and Technology*, 9(1), 30-61.

- <https://dorl.net/dor/20.1001.1.25384090.1399.9.1.2.0> [In Persian].
- Hosseini, S., Irvani, J. and Mortazavi Kakhki, M. (2021). Qur'anic View on the Concept of "Economic Security" and Drawing the Pathology System and Providing It. *Quranic Doctrines*, 18(33), 57-87.
- <https://www.doi.org/10.30513/qd.2021.1176> [In Persian].
- Hussain, A., Mandić, A., & Fusté-Forné, F. (2024). Transforming communities: Analyzing the effects of infrastructure and tourism development on social capital, livelihoods, and resilience in Gilgit-Baltistan, Pakistan. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 59, 276-295.
- <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2024.04.017>
- Jackson, G. (2022). Ecotourism. In *Oxford Research Encyclopedia of Environmental Science*.
- <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199389414.013.378>
- Jimenez, M. A., & Roig, M. (2021). A new global deal must promote economic security. Available at: https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2021/02/PB_90-1.pdf
- Khaliji, M. A., & Ghalehtemouri, K. J. (2024). Assessing Tourist Infrastructure Using a Multi-Criteria Decision-Making Model: A Case Study of Ardabil Province's Impact on Regional Tourism Development. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-4585889/v1>
- Kumar, S., Hasija, N., Kumar, V., & Sageena, G. (2023). Ecotourism: a holistic assessment of environmental and socioeconomic effects towards sustainable development. *Current World Environment*, 18(2), 589. <https://dx.doi.org/10.12944/CWE.18.2.14>
- Kunjuraman, V., Hussin, R., & Aziz, R. C. (2022). Community-based ecotourism as a social transformation tool for rural community: A victory or a quagmire?. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 39, 100524. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2022.100524>
- Larty, J., Jack, S., & Lockett, N. (2017). Building regions: A resource-based view of a policy-led knowledge exchange network. *Regional Studies*, 51(7), 994-1007. <http://dx.doi.org/10.1080/00343404.2016.1143093>
- Liu, M., & Chamaratana, T. (2024). SUSTAINABLE ECOTOURISM AND REGIONAL ECONOMIC COOPERATION FOR BORDER CITIES IN THE GREATER MEKONG SUBREGION UNDER THE BELT AND ROAD INITIATIVE. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 16(3), 250-278.

- <https://doi.org/10.34109/ijefs.202416312>
- Majeed, L. R., Rashid, S., Sharma, D., Majeed, L. F., & Bhat, M. A. (2025). Nature conservation and poverty alleviation through sustainable ecotourism: the case of Lolab Valley, India. *Discover Environment*, 3(1), 1-15.
- <https://doi.org/10.1007/s44274-024-00181-8>
- Mirshekaran, Y., Sadeghi, A., & Vahidi, E. (2021). Explaining tourism development strategies in border areas based on the quantitative strategic planning matrix. *Human Geography Research*, 53(2), 617-635.
- <https://doi.org/10.22059/jhgr.2020.272958.1007843> [In Persian].
- Nunkoo, R., & So, K. K. F. (2016). Residents' support for tourism: Testing alternative structural models. *Journal of travel research*, 55(7), 847-861.
- <https://doi.org/10.1177/0047287515592972>
- Omidi Najafabadi, M., Haghbini, A., & Hosseini, S. J. F. (2016). Factors affecting ecotourism development: A case study of Lavasan-e Kuchak rural district. *Journal of Agricultural Extension and Education Research*, 9(3), 11-21.
- <https://sid.ir/paper/189841/fa> [In Persian].
- Ratynskyi, V., Tymoshyk, N., Sherstiuk, R., Dudkina, O., Dunayev, I., Petrovska, I., ... & Nosyriev, O. (2021). Devising scientific and methodological tools to strengthen the economic security of a region through the improvement of technologies for marketing support of tourism. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, 4(13), 112.
- <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.238397>
- Reluga, K., Kong, D., Ranjbar, S., Salvati, N., & van der Laan, M. (2025). The impact of job stability on monetary poverty in Italy: causal small area estimation. *arXiv preprint arXiv:2502.12376*.
- <https://doi.org/10.48550/arXiv.2502.12376>
- Remenyik, B., Szőke, B., Veres, B., & Dávid, L. D. (2025). Innovative sustainability practices in ecotourism and the hotel industry: Insights into circular economy and community integration. *JOURNAL OF INFRA-STRUCTURE POLICY AND DEVELOPMENT*, 9(1), No-10946.
- <https://doi.org/10.24294/jipd10946>
- Ren, L., Li, J., Li, C., & Dang, P. (2021). Can ecotourism contribute to ecosystem? Evidence from local residents' ecological behaviors. *Science of The Total Environment*, 757, 143814.
- <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.143814>
- Rezaeian Najafabadi, S. (2023). Examining the positive and negative impacts of tourism on economic, social, and

- cultural security. *The 12th international conference on tourism, culture and art*.
<https://civilica.com/doc/1899137>
[In Persian].
- Saavedra, S. (2025). Economic Development and Environmental Conservation: Evidence from Ecotourism. *Economic Development and Cultural Change*, 73(3), 1297-1324.
<https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4291532>
- Sadeghi Amroabadi, B., gugerdchiyan, A., shahbazi, N. and Seifi Kafshgari, M. (2015). The Effects of Economic Security on the Tourism Development in Iran. *The Journal of Economic Studies and Policies*, 1(2), 171-198.
https://eco-nomic.mofidu.ac.ir/article_17969.html [In Persian].
- Sanaeepour, H., Zahiri, A., & Rastegar, A. (2021). Designing a strategic resilience model for ecotourism businesses in Border areas. *Tourism Planning and Development*, 10(37), 333-355.
<https://doi.org/10.22080/jtpd.2021.20426.3427> [In Persian].
- Seabra, C. (2024). The cultural sector and sustainable economic development innovation and the creative economy in European cities. *International Journal of Tourism Cities*, 10(3), 1166-1168.
<https://doi.org/10.1108/IJTC-08-2024-300>
- Shi, H., Zhang, L., Song, B., & He, C. (2022). The impact of ecotourism on local rural households' livelihood around Wolong Nature Reserve. *Forestry Economics Review*, 4(1), 2-18.
<https://doi.org/10.1108/FER-06-2021-0013>
- Sobhani, P., Esmaeilzadeh, H., Wolf, I. D., Deljouei, A., Marcu, M. V., & Sadeghi, S. M. M. (2023). Evaluating the ecological security of ecotourism in protected area based on the DPSIR model. *Ecological Indicators*, 155, 110957.
<https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2023.110957>
- Sorkhedehi, F. (2023). Medical tourism and its importance in economic security. *Economic Security Monthly*, 11(7), 79-94.
https://es.tesrc.ac.ir/article_709511_c68f0d1c6b1dc3a65df2047684a2db38.pdf [In Persian].
- Stoica, M. (2024). Examining the economic resilience and sustainability of tourist businesses: an assessment of the factors influencing economic security in the tourism sector. *Economic Security in the Context of Systemic Transformations* (pp. 199-204).
<https://doi.org/10.53486/escst2023.23>

Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research techniques. Retrieved from

<https://citeseerx.ist.psu.edu/>

Wiratno, W., Withaningsih, S., Gunawan, B., & Iskandar, J. (2022). Ecotourism as a resource sharing strategy: Case study of community-based ecotourism at the Tangkahan Buffer Zone of Leuser National Park, Langkat District, North Sumatra,

Indonesia. *Sustainability*, 14(6), 3399.

<https://doi.org/10.3390/su14063399>

Yuzue, N., & Sekiyama, T. (2025). Defining economic security through literature review. *Frontiers in Political Science*, 7, 1501986.

<https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1501986>

